

GYÁNI GÁBOR
HUN-REN BTK Történettudományi Intézet

Aetas 40. évf. 2025. 1. szám, 165–172.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.1.165-172

www.aetas.hu

Téeszneurózis. Van? Nincs?

A pszichikum mint „társadalmi tény”

A lelki élet és vele együtt a lelki torzulás, valamint a társas élet, a társiasság (a „társadalom”) közötti kapcsolatok összetettek és alapjában közvetettek, nem csoda tehát, ha a tudományban ez a kérdés heves viták tárgyát képezi. Az ún. devianciák (öngyilkosság, alkoholizmus, bűnözés, pszichózis, neurózis) kifejezetten szociológiai fogalma természetesen arra vonatkozik, hogy emögött mind társadalmi ható okok is munkálnak, és a jelenség nem szűkíthető le kizárólag a szubjektív elme működésére. Ez előtt a szociológiai fogalomalkotás előtt egyengette az utat Émile Durkheim, amikor az öngyilkosság kiváltó okai között előkelő szerepet tulajdonított az ún. anómiának, vagyis a társadalmi integráció tökéletlenségének.¹ Felfogása mélyén a társadalmi tényezők (a „tények”) emberi viselkedést befolyásoló, azt netán meg szabó meggyőződése rejlett, miszerint: „1. a társult egyének alkotta csoport másfajta realitás, mint ugyanezek az egyének külön-külön; 2. a kollektív állapotok a csoportban – amelynek természetéből kisarjadnak – előbb léteznek, mint sem az egyént mint olyant érintenék, és új alakban merőben benső létre tennének benne szert.”² Mindez teljes összhangban áll Durkheim antipszichológiai emberképével.³

Mindamellet az olyan devianciák, mint az elmebetegségek vagy az elmebeli zavarok (a pszichotikus betegségek és a neurózis) tekintetében határozott nézetkülönbségek mutatkoznak a pszichiáterek (egy csoportja) és a szociológusok között. Egyes pszichiátriai magyarázatok szerint az elmebetegség és talán még a neurózis is tisztán biológiai (genetikai) vagy egyéni élettörténeti adottságok és folyamatok következménye. Ez a szemlélet a freudizmus tanításához is közel áll. Ezek szerint a zavarodott lelki megnyilvánulások nem „reaktív” jellegű válaszok az egyént kívülről érő eseményekre, még ha az időbeli egymásutánosság látszólag erre is engedne következtetni, ami azonban nem feltétlenül jelent oksági viszonyt.⁴ Úgy tűnik viszont, hogy a neurózis – szemben a pszichotikus állapottal – inkább lehet alkalmas szociológiai értelmezésre, mivel kiváltó okai között a társadalmi tényeknek, úgymint az egyént és a csoportokat érintő eseményeknek és társas életbeli folyamatoknak, a társadalmi struktúrának mint olyannak szintúgy komoly szerepük van. Ugyanakkor, figyelmeztet Bastide: „...a szociális tényezőket nem kell abszolutizálni [... egyszerűen] tekintetbe kell venni a miliő befolyása mellett a biológiai momentumokat vagy az alkati hajlamokat.”⁵

Ezek után némi gyanakvással tekinthetünk azokra a tudományos kijelentésekre, amelyek közvetlen és mechanikus megfelelést vélnek felfedezni a strukturális társadalmi folyamatok

¹ Durkheim: *Az öngyilkosság*, i. m.

² Durkheim: *Az öngyilkosság*, 325.

³ Durkheim: *A szociológia módszertani szabályai*, i. m.

⁴ Bastide: *Az elmebetegségek szociológiája*, 449.

⁵ Bastide: *Az elmebetegségek szociológiája*, 453.

és például a neurózisok keletkezése és elterjedtsége között adott időben és adott népességben. Erre a tudományos gyakorlatra példa a NEB állami emlékezetpolitikáját a tudományos kutatás eszközeivel megtámogató „vidékkutató” történész témacsoport tevékenysége, amely – *egyebek mellett* – azzal is érvel a Kádár-kori mezőgazdasági termelőségvetkezetek káros mivoltát bizonygatva, hogy közvetlen oksági összefüggés áll fenn a téesz-szervezés és a téeszek működése, valamint a falusi deviancia hatvanas és hetvenes évekbeli állítólagos virulenciája között.

A téeszneurózis tana a történetírásban

E nézet első megszólaltatója és annak máig is fő szószólója, Ö. Kovács József kezdetben csak futó és homályos utalással intézte el a dolgot, ilyenformán: a kutatás eddig úgymond mellőzte a „patologikus agrárfordulat” (sic!) módjának és mértékének a vizsgálatát. Ennek kapcsán a szerző a megállapításához tartozó lapalji jegyzetben megemlíti: „Annak ellenére állítható ez összességében, hogy például a pszichiátriai kutatási eredmények már az 1970-es években utaltak az ún. tsz-pszichózisra (Juhász 1974).”⁶

Ö. Kovácsnak a témában való akkori meglehetősen járatlanságát bizonyítja, hogy itt még pszichózisról, vagyis elmebetegségről és nem neurózisról beszélt. Ennek során arra a még az 1970-es éveket jóval megelőzően lefolytatott, *egyetlen* kis falu népességét érintő szociál-pszichiátriai kutatásra utal a szerző, melynek eredményeit Juhász Pál valójában már az 1960-as években közzétette egy szakfolyóiratban, amiről azonban Ö. Kovács akkor még nem tudott. Igaz, Juhász később is publikált ebben a témában, amikor többnyire újra elismételte korábban tett megállapításait; az 1970-ben és 1971-ben megejtett ismételt vizsgálatról pedig további tanulmányokban számolt be, melyekben azonban már *nem erősítette meg* előző megfigyeléseinek eredményeit. Juhász Pál ezen írásait később kivétel nélkül mind dokumentálom.

A „vidékkutató” történészek által táplált diskurzus elhatalmasodásával az Ö. Kovács jóvoltából korábban már megpendített tézis idővel önálló életet kezdett élni, és egyre gyakrabban bukkant fel az érvelésben. Ugyancsak Ö. Kovács volt az, aki egy későbbi cikkének már a címébe is felvette az ún. téeszneurózis fogalmát. Az olvasónak azonban csalódnia kell ezt az írását elolvasva, mert abban semmi érdemleges nem szól arról, hogy a népesség mekkora hányadában hatott ez a neurózis, amit állítólag a Kádár-kori téesz-szervezés és a téeszek korai működése váltott ki a falusi népességben. Arról sem tudhatunk meg semmit, hogy milyen lelki tünetekkel járt ez a fajta neurózis. A szerző mindezek helyett azt ecseteli, hogy milyen sok a „gyenge téesz” a hatvanas évek elején, és milyen rendezetlenek voltak akkoriban a földvagyon körüli jogi viszonyok (a földnyilvántartás ügye), valamint hogy a téeszek felállítása intenzív (el)vándorlási folyamatokat indukált. Kizárólag a strukturális folyamatok és a társadalmi történések bemutatására szorítkozik tehát a szerző, és legfőlegbb retorikai szinten kerül elő nála az állítólag mindezek közvetlen következményeként elkönnyvelhető „téeszneurózis” kérdése. Amikor erről elmélkedik, ír és mond, 12 sor erejéig beszél a dologról nagyobb ívű tanulmányában, amiből azonban nem derül ki, hogy Juhász Pál, a klinikai pszichiáter ténylegesen mit vizsgált Csengersimán a hatvanas évek elején, és mire jutott akkor és ott, valamint hogy miként alakultak később a neurózis morbiditás ezzel (mármint a téeszszel) összefüggő helyi fejleményei. Amiről pedig lehetne, sőt kellene is beszélni, mert Juhász 1964 és 1975 között hat publikációt is megjelentetett erről a témáról; Ö. Kovács ebből 2012-

⁶ Ö. Kovács: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában*, 403. 21. jegyzet. S még egy utalás ugyanerre: Uo. 420. 67. jegyzet.

ben még csak egyet ismert. S azért is beszélni kell minderről, mert Juhász idővel másmilyen következtetésekre jutott a téeszneurózis diagnosztizálása során, de erről majd később szólnunk.

Ö. Kovács egy idő után egyre szabadabban bánt a Juhász-féle kutatás bizonyos megállapításaival, úgy hasznosítva azokat, hogy közben soha sem tisztázta a téeszneurózis eredeti pszichiátriai értelmét, és a történelem kronológiai rendjébe sem illesztette be a Csengersimán szerzett lokális szociál-pszichiátriai kutatási tapasztalatokat. Így, amikor hevesen vitatta Varga Zsuzsanna angol nyelvű munkájának fő téziseit, egyszerűen csak kijelentette: a termelőszövetkezet világa nemhogy nem teremtett új és életképes életcélokat a *későbbiekben* a falusi emberek számára, de az 1970-es és 1980-as években folyó deviancia-kutatások (!) ennek épp az ellenkezőjét bizonyítják. Ehhez Juhász Pál *egyetlen* publikációját idézte szerzőtársával készült írásában (azt, amely korábban még nem szerepelt hivatkozásai sorában), valamint Losonczi Ágnes egyik munkáját említette még bizonyíték gyanánt; az utóbbi azonban – jegyezzük meg gyorsan – *nem kifejezetten* a falusi és a téesztagok emlékezeti anyagai alapján számol be a magyar társadalom kollektív öntudatáról.⁷ Losonczi Ágnes valóban fontos könyvének az anyaga ugyanis egy *pesti* városnegyed lakosai körében 1993–1995-ben gyűjtött életútinterjú szövegkorpusz feldolgozásával szolgál. Ezek között pedig egyáltalán nem szerepel olyan emlékezeti tanúságtétel, amelyet bármilyen összefüggésbe hozhatnánk a kollektivizálás Kádár-kori eseményeivel, de még a Rákosi-korabeli hasonló történetekkel sem. Ráadásul Losonczi Ágnes könyve nem szociál-pszichiátriai munka, amely tisztázhatná, hogy járt-e vagy sem valamely múltbeli életesemény neurózissal; ez egy szociológiai beszámoló, melyben még *csak szó sem esik neurózisról*.⁸ Kérdem: hogyan kerül itt a csizma az asztalra? Milyen bizonyítékkal szolgálhat ez a szociológiai látlet a falusi paraszti, a téeszkekkel összefüggő valamikori neurózisok problémavilágához?

A „vidéktörténészek” körében ezután megszokott eljárás lett az ún. téeszneurózis mint kész tény emlegetése a mezőgazdasági téeszkekkel összefüggő káros fejlemények úgymond elengedhetetlen kísérőjelenségeként. Az egyébként pszichológus végzettséggel is rendelkező (!) Csikós Gábor egy hosszabb tanulmányában mindössze 17 sort szentelt a kérdés taglalásának, ahol is utalt Juhász Pál és társai 1960-as és 1961-es terepfelvételi kutatási eredményeire. Ennek nyomán megállapította: „A fenti cikkekben közös elem, hogy a vidék pszichés mutatóinak romlását nagyrészt [...] a 'termelőszövetkezeti átalakuláshoz' kötik.”⁹ Vagyis, fogalmazza meg a szerző végső következtetesként: kétségtelen a téeszítés okozta trauma korabeli elterjedtsége. S mire alapozza vajon Csikós ezt a magabiztos megállapítást? Szakirodalmi forrásként Juhász Pál négy szövegét tünteti fel a jegyzetekben, valójában persze csak hármat, mert közülük kettő egymással azonos, amely ráadásul nem is kimondottan a téeszneurózisról, hanem a falusi alkoholizmusról szól (a téeszneurózis megnevezés még csak elő sem fordul benne). Egy további, Juhász kezétől származó idézett közlemény a falusi nők mentálhigiénés problémáját taglalja, a téeszneurózis helyett. S végül szerzőnk Juhász utolsó, e tárgyban írt, 1975-ben megjelent érdemleges tanulmányát is feltünteti, ahol azonban, mint ahogy majd látjuk, Juhász már tagadja az általa korábban konstatált „téeszneurózis” időbeli tartósságát.¹⁰

⁷ Csikós – Ö. Kovács: *Elbeszélés és történeti magyarázat*, i. m. Az itt bírált munka: Varga: *The Hungarian Agricultural Miracle?*, i. m.

⁸ Losonczi: *Sorsba fordult történelem*, 174–194.

⁹ Csikós: „Az Isten, az ÁVÓ vagy a Párt azt tesz velem, amit akar”, 342.

¹⁰ A szóban forgó írások: Juhász: *A falusi nők mentálhigiénés problémái*, i. m.; uő: *A neurózis és az alkoholizmus néhány szociológiai vonatkozása*, i. m. Ez az írás egy konferenciaelőadás szövege,

A téeszneurózis képze mélyen beleívódott tehát a „vidéktörténészek” gondolkodásába, amire lépten-nyomon mint köztudott és egyben elfogadott tudományos igazságra hivatkoznak. Így jár el Horváth Gergely Krisztián is azon vitáirátában, melyet a vidéktörténeti témacsoportot érő szakmai bírálatoktól megvédendő tett közzé nemrégiben. Horváth ezúttal kijelenti, hogy a kollektivizálás bűnei „együttesen felelősek a falusi társadalom elsorvasztásáért Magyarországon”.¹¹ S milyen laplji jegyzet tartozik vajon ehhez a sommás megállapításhoz? „Vidéktörténész” kollégái publikációi mellett Losonczy Ágnes idézett munkája (!) kerül elő újra, mint kétséget kizáró szakirodalmi bizonyíték. Érdekes módon Juhász Pál falusi neurózisról szóló közleményei ezúttal hiányoznak a felsorolásból, talán azért, mert a „vidéktörténészek” korábban már oly gyakran említették közülük egyiket vagy másikat (de soha sem azok teljességét), hogy a saját írásaikra történő hivatkozás – gondolhatta Horváth – bizonynyal pótolja majd ezt a feltűnő hiányt. Ez azonban korántsem igaz.

Az eddigiekből is kitűnhetett, hogy milyen kivételesen nagy bizonyító erőt tulajdonítanak a „vidéktörténészek” a Juhász Pál és munkatársai által az 1960-as évek elején egyetlen magyar faluban végzett szociál-pszichiátriai vizsgálati eredményeknek általános tételük („a falu kommunista elsorvasztása, lelki nyomorba döntése”) alátámasztása során. Különösen furcsán hat ennek fényében, hogy eddig még *egyetlen alkalommal sem* kerítették sort Juhász kutatási eredményeinek részletes bemutatására, és persze arra sem tértek ki, hogy miként módosult ez a kutatási beszámoló az idők során a később megismételt terepmunka nyomán. Ez a hallatlanul hanyag tudományos eljárás igazán megérdemli tehát, hogy végre szembesítsék a Juhász-féle téeszneurózis vizsgálatok tényleges tartalmával, és azok valódi mondani-
valójával. Erre kerítünk most sort.

Téeszneurózis Csengersimán

Juhász Pál (1916–1984) orvos, előbb a Debreceni Orvostudományi Egyetem, majd a Semmelweis Orvostudományi Egyetem professzora, a klinikai neurológia elismert szaktekintélye munkatársaival együtt kiszállt a Szatmár-Szabolcs-Bereg megyei határmenti Csengersimára, hogy szociálpszichiátriai vizsgálatokat végezzen.¹² A kutatócsoport a debreceni és a budapesti klinikák segítségével 1960-tól rendszeresen felkereste a falut, ahol heteket, sőt hónapokat is eltöltöttek. A kikérdezés és az orvosi (pszichiátriai) megfigyelés után statisztikai összeggést készítettek, és a kutatások eredményeit szakfolyóiratokban jelentették meg Juhász Pál neve alatt. A teljes népességre vonatkozó morbiditási vizsgálatot 1970-ben és 1971-ben megismételték, de a megfigyelés és az értékelés ekkor már korántsem volt annyira teljes körű, mint 1960-ban és 1961-ben: ekkor például már a neurózisra készíthető lehetséges társadalmi ható okokat sem osztályozták.

A hatvanas évtized eleji vizsgálat Csengersima összes, vagyis 629 lakosát érintette: ebből kiderült, hogy a falu népességéből 391 főt számlálnak a betegek, akik részleges vagy teljes munkaképtelenséget okozó idült betegségeinek esetszáma 511 volt. Ezeknek a betegségeknek valamivel kevesebb mint a harmada (31,7% – 162 eset) volt neurózis, ami azt jelenti, hogy

amelyet Csikós külön is feltüntetett (!). Végül: uő: *A neurózis morbiditásának emelkedése egy magyar falu közösségében*, i. m.

¹¹ Horváth: *A magyar típusú jelenkortörténet – a vidéktörténet szemszögéből*, 821.

¹² A nevezett kutatásokról és az eredményekről szóló beszámolóink a következő tanulmányokon alapul. Juhász: *A falusi betegek*, i. m.; uő: *A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom a falusiak neurózisának szempontjából*, i. m.; uő: *Egy kelet-magyarországi falu lakói neurózisának szociogén kóroakai*, i. m.; uő: *A neurosis morbiditásának alakulása*, i. m.; uő: *A neurózis morbiditásának emelkedése egy magyar falu közösségében*. In: Andorka: *A deviáns viselkedés*, 504–528.

minden *negyedik* falubeli szenvedett ekkor tájt neurózisban. Juhász ugyanakkor megjegyezte: „az általunk vizsgált faluban a lakók neurosisának százalékos előfordulása nem alacsonyabb, mint a rendelkezésünkre álló ilyen irányú kimutatások szerint egyéb közösségekben”.¹³ Vagyis nagyjából olyan mérvű volt, mint Birminghamben, melyre a szerző külön is utal.

A beszélgetések eredményeképpen felállított kórokozó társadalmi körülmények osztályozására nyolc kategóriát állapítottak meg, melyeknek csupán *egyike* volt a „termelőszövetkezeti mozgalom problémái”-ból levezethető kórokozó.¹⁴ Egyszóval: a 162 betegből 41 fő szenvedett – szerintük – téeszneurózisban, ami a betegek kerekén *egynegyede* volt! Mi következik ebből: nem más, mint hogy bár a téesszervezés tetőpontján valóban sokak neurózisát kapcsolatba lehetett hozni ennek az eseménynek a lelki megrázkódtatásaival, ennek ellenére mégsem állítható, hogy ez az élettény tette volna beteggé a falu neurózisban szenvedő lakosainak a nagyobb részét (ahogy azt Csikós egy helyen állítja); sőt ennek éppen az ellenkezője igaz!

Ha így áll a helyzet, akkor ennek az első – és még teljes körű – szociálpszichiátriai vizsgálatnak a konkrét eredményei alapján tételesen nem állítható, hogy a falusi neurózis akkori fő vagy egyedüli okozója a téesszervezés lett volna. S ezzel ki is húztuk a talajt a „vidéktörténelem” azon szokványos megszólalásainak a talpa alól, mely szerint az ún. téeszneurózis meghatározó volt a falusi neurózisok betegségi tabelláján. S akkor még nem beszéltünk arról, hogy mennyire általánosíthatók vajon a „véletlen kiválasztás” nyomán ebben a 629 lélekszámú faluban elvégzett szociálpszichiátriai vizsgálatnak az eredményei. Ráadásul a társadalmi kórokozók azonosítása egyáltalán nem vonja maga után, hogy azokra lehetne vagy kellene redukálni a betegség lehetséges kiváltó okait. Ahogy Juhász egy helyen önkritikusan meg is jegyzi: „az adott neurózis pathogenezisére vonatkozóan a milió adottságainak csupán objektív számbavétele alapján nem vonhatunk le következtetést”.¹⁵ Márpedig a téeszbe belépő tagok száma (és azok népességbeli aránya) vagy a téesztagságból származó jövedelemcsökkenés ténye mind-mind ilyen, a milió „csupán objektív számbavételéből” adódó lehetséges kórokozó. Juhász ezek után megállapítja, hogy például az életszínvonal alakulása és a neurózis keletkezése között nincs közvetlen és erős összefüggés: „az életszínvonal önmagában nem vezet neurosishoz”.¹⁶

Külön kérdés, hogy miért okozhatott akkor neuróziist a téeszek újonnan teremtetett világa? Juhász megítélése szerint a munkahelyi viszonyok hatására állhatott elő ilyen helyzet: „a gazdasági függőség kérdése, a nagyüzemi munka szervezettségéhez való alkalmazkodás szükségessége, a vezetők irányításának elfogadása, az irányításban való részvétel [?], a közösségben végzett munka alapján az egyének társadalmi bírálata új elvének elfogadása” stb. mind hozzájárult a neurotikussá váláshoz.¹⁷ Az idézett érvelés gyengéje, hogy Juhász mindezt annak tudatában konstatálja, hogy saját ismeretei szerint is Csengersima a múltban egyáltalán nem egy hagyományos gazdálkodó paraszti világ volt; egyszerre volt tekinthető kisparaszti és zsellérfalunak, ahol – 1945 előtt – a gazdasági cselédek adták a népesség

¹³ Juhász: *A falusi betegek*, 33.

¹⁴ Juhász: *A falusi betegek*, 38. Zavaró viszont, hogy amíg a morbiditások gyakorisági mutatója esetében a neurózis előfordulását a betegségek összlétszámához viszonyították (31,7%), a továbbiakban, így a kórokozók osztályozásánál is, a neurózisban szenvedő betegek képezték ezt a viszonyítási pontot.

¹⁵ Juhász: *Egy kelet magyarországi falu*, 93.

¹⁶ Juhász: *A falusi betegek*, 43.

¹⁷ Juhász: *A falusi betegek*, 43.; uő: *A neurosis morbiditásának alakulása*, 21.

számszerű többségét.¹⁸ Nem egészen állja meg tehát a helyét az a fajta érvelés, miszerint a téészesítéssel Csengersima agrárnépessége úgymond elvesztette volna azt az érzését, hogy a sorsát maga irányítja;¹⁹ hiszen, legalábbis 1945-ig, a többség itt az uradalmi munkaszervezet merev rendszerébe tagolódott be, így aligha jelentett számára merőben új élményt a nagyüzem munkaszervezeti rendjében dolgozni. Még akkor sem, ha az 1945-ös földosztás néhány évre mindenkit gazdálkodó kisparaszttá tett a faluban. Juhász maga is érzi érvelése ellentmondásosságát, és mintegy szabadkozva egy helyen meg is jegyzi: „A termelőségvetkezetek 1958–59. évi megalakulásakor nemcsak az történt, hogy a magánvagyon gyarapítása révén remélt gazdasági emelkedésének álmát látta a parasztság megsemmisülni, hanem az utolsó évek [!] közvetlen tapasztalata alapján élvezett *gazdasági függetlensége, helyesebben lát-szólagos függetlensége feladására kényszerült*. Nem emlékezett már a bolettára, a mezőgazdasági termelés kríziseire [...]. Nem emlékeztek, nem számoltak a korábbi nyomorúságos helyzetükre, helyzetükkel.”²⁰ (Kiem. az eredetiben Gy. G.)

S miként alakult a falu morbiditási képlete a későbbiekben? Az 1970-ben és 1971-ben megismételt vizsgálat arra a megállapításra vezetett, hogy a hatvanas évek során valamelyest tovább emelkedett a morbiditási arány. Ebből a vizsgálatból azonban nem derül fény arra, hogy milyen társadalmi kórokozók állhattak az emelkedés hátterében. A kutatói tapasztalat mégis azt mondatta a klinikai pszichiáter Juhással, hogy kisebb szerepe volt (vagy lehetett) benne az ún. téészneurózisnak, szemben az egy évtizeddel korábbiakkal. Ezt az adatszerűen egyébként nem igazolt véleményét az ilyen és hasonló kijelentései sugallják: „Tíz év alatt saját tapasztalatai alapján a parasztság a termelőségvetkezetet sajátjának érzi. [...] Olyan gazdasági megerősödésnek részese a parasztság, melyet aligha képzelt valamikor.”²¹

Mi bújhat meg akkor a növekvő neurózis morbiditás hátterében? Nem más, mint a falu felgyorsult urbanizálódása, amely máshol és máskor szintén fokozottan hajlamosított a neurózissra.²² Elvileg szóba jöhet még itt a „szorongásnak és félelemnek a magatartást éveken át determináló mechanizmusa” is, amely a világháború számtalan súlyos megrázkódtatása, a háborút követő megannyi strukturális átalakulás traumatizáló hatásával járt együtt. Viszont, fűzi hozzá Juhász a témáról 1970-ben napvilágot látott, majd a témában utoljára megjelent (1975-ös) tanulmányában: „a termelőségvetkezetek megerősödésével, a családi élet-színvonal emelkedésével a neurózisok számának csökkenésével, elsősorban a tsz-neurózisok vonatkozásában, számolni lehetett”.²³ Vagy: „Évek óta nem találtunk a faluban olyan neurózist, amelyet a közös nagyüzemi gazdálkodás elfogadásával kapcsolatos nehézségekre lehetne visszavezetni. Az itt-ott felbukkanó és a neurózis kialakulását elősegítő munkahelyi sérelmek nem jelentenek a mezőgazdasági termelőségvetkezettel szemben elutasítást.”²⁴

*

Tiszta beszéd, aminek olvastán legföljebb csak csodálkozni lehet azon, hogy Ö. Kovács József és nyomában mások miért úgy hivatkoznak a klinikai pszichiáternek *erre a tanulmányára*

¹⁸ Juhász: *A neurosis morbiditásának alakulása*, 14.

¹⁹ Juhász: *Egy kelet-magyarországi falu*, 96.

²⁰ Juhász: *A mezőgazdasági termelőségvetkezeti mozgalom*, 249–250.

²¹ Juhász: *A neurosis morbiditásának alakulása*, 21–22.; uő: *A neurózis morbiditásának emelkedése*, 511–512.

²² Juhász: *A neurosis morbiditásának alakulása*, 22–25.; uő: *A neurózis morbiditásának emelkedése*, 528.; uő: *A neurózis és az alkoholizmus*, 69–70.

²³ Juhász: *Egy kelet-magyarországi falu*, 95.

²⁴ Juhász: *A neurózis morbiditásának emelkedése*, 525.

is, vagy olykor éppen csak erre, mint ami azt a vélekedésüket támasztja alá, miszerint a magyar falvakban (és nem csak Csengersimán) *tartósan* létezett az ún. téeszneurózis. A forrásként használt szakirodalom ilyen *szembetűnően felszínes* használatával súlyosan félrevezetik az érdeklődő, de tájékozatlan olvasót, úgy tüntetve fel a hivatkozott (de nem bemutatott és elemzett!) szakirodalmat, mint amely kétségtelen tudományos bizonyítékát adja a saját rögeszméiknek. Ezen állításaik mögött azonban *nincs hiteles szakirodalmi fedezet!* A „vidéktörténészek” érintett körének éppúgy érdemes lenne tehát elfelejteni végre ezt az általuk automatikusan és klisészerűen használt érvet, mint ahogy azt is el kellene felejteniük, hogy a forrásoknak úgymond vétőjoga van az övékétől eltérő történeti interpretációkkal szemben, mely elvet állítólag a német fogalomtörténész teoretikus hirdette meg. A Koselleckre való hivatkozás ebben az esetben éppoly fals retorikai fogás,²⁵ mint a klinikai pszichiáter Juhász Pálra (és kivált a szociológus Losonczy Ágnesre) történő mutogatás a téeszneurózis dolgában.

Mindezt csak tetézi, hogy a klinikai pszichiátria az utóbbi évtizedekben már nem használja a neurózis fogalmát, amely így nemcsak a szakirodalomból, de a terápiás gyakorlatból is *teljesen* kikopott. Ennek fő oka, hogy a neurózis hagyományos fogalma nélkülözi az egyértelmű diagnosztikai kritériumokat, erősen ideologikus a tartalma és egyúttal negatív értékítéletek is tapadnak hozzá. A neurózis fogalmának a lebontása, annak illeten való dekonstrukciója a neuroticizmus néven számon tartott különféle „utódkategóriáknak” ad ma helyet (*perfekcionizmus, kényszeres tünetcsoport, poszttraumás stressz-zavar /PTS/*), amelyek gyógyszeresen kezelhetők. S noha mindegyikük mélyén hasonló lelki defektus hat, amit a neurózis megnevezés egyetemleges módon kifejez, a lényeg mégis csak az, hogy a szaktudomány újabban (sőt immár évtizedek óta!) lemondott mindezen lelki tünetek neurózisként való megnevezéséről. Ennek fényében kivált idejétmúlt a 21. században a valamikor még „téeszneurózisként” megnevezett tünet együttes reflektálatlan és nem éppen szaktudományos használata, a vele való folytonos példálózás.²⁶

BIBLIOGRÁFIA

- Bastide, Roger: *Az elmebetegségek szociológiája*. Ford. Buda Béla. In: Andorka Rudolf et al (vál.): *A devianás viselkedés szociológiája*. Budapest: Gondolat, 1974. 442–463.
- Csikós Gábor: „Az Isten, az ÁVÓ vagy a Párt azt tesz velem, amit akar”. *Modernizált vagy traumatizált vidék?* In: Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Lefojtva. Uralom, alávetettség és autonómia a pártállamban (1957–1980)*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2021. 339–360.
- Csikós Gábor – Ö. Kovács József: *Elbeszélés és történeti magyarázat – „magyar agrárcsoda” és a források vétőjoga*. Archivnet, 22. évf. (2022) 1. sz. (<https://www.archivnet.hu/hozzaszolas-csikos-gabor-o-kovacs-jozsef-elbeszeles-es-torteneti-magyazat-magyar-agrarsoda-es-a>). (Utolsó megtekintés: 2022. december 6.)
- Durkheim, Émile: *Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány*. Ford. Józsa Péter. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967.
- Durkheim, Émile: *A szociológia módszertani szabályai*. In: uő: *A társadalmi tények magyarázatához. Válogatott tanulmányok*. Ford. Léderer Pál és Ádám Péter. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978. 25–36.
- Gyáni Gábor: *Egyfajta vitastílusról*. *Történelmi Szemle*, 65. évf. (2023) 4. sz. 769–771
- Horváth Gergely Krisztián: *A magyar típusú jelenkortörténet – a vidéktörténet szemszögéből*. *Történelmi Szemle*, 64. évf. (2022) 4. sz. 805–824.

²⁵ Ehhez lásd: Gyáni: *Egyfajta vitastílusról*, i. m.; Tomka: *A jelenkortörténet kutatásáról*, i. m.

²⁶ Mindehhez vö. Tringer: *A neurózis fogalmának rehabilitációja*, i. m.

- Juhász Pál: *A falusi betegek neurosisának kórokai*. Ideggyógyászati Szemle, 17. évf. (1964) 2. sz. 33–44.
- Juhász Pál: *A mezőgazdasági termelészövetkezeti mozgalom a falusiak neurózisának szempontjából*. In: Dr. Gegesi Kiss Pál (főszerk.): *Pszichológiai tanulmányok VII.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965. 245–254.
- Juhász Pál: *A neurosis morbiditásának alakulása egy magyar faluban, lakói gazdasági megerősödésének és az urbanizáció kezdetének fázisában (1960–1971)*. Ideggyógyászati Szemle, 26. évf. (1973) 1. sz. 14–26.
- Juhász Pál: *A neurózis morbiditásának emelkedése egy magyar falu közösségében*. In: Andorka Rudolf et al (vál.): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest: Gondolat, 1974. 504–528.
- Juhász Pál: *Egy kelet-magyarországi falu lakói neurózisának szociogén kórokai*. Magyar Tudomány, 15. évf. (1970) 2. sz. 90–103.
- Juhász Pál: *A falusi nők mentálhigiénés problémái*. Magyar Pszichológiai Szemle, 32. évf. (1975) 3. sz. 307–313.
- Juhász Pál: *A neurózis és az alkoholizmus néhány szociológiai vonatkozása*. Szociológia, 1980. 1. sz. 69–79. A folyóirat nem tüntet fel évfolyamszámot – Gyáni.
- Juhász Pál: *A neurózis morbiditásának emelkedése egy magyar falu közösségében*. In: Andorka et al (vál.): *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest: Gondolat, 1974. 504–528.
- Losonczy Ágnes: *Sorsba fordult történelem*. Budapest: Holnap Kiadó, 2005.
- Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Budapest: Korall, 2012.
- Tomka Béla: *A jelenkortörténet kutatásáról és a források vétőjogáról*. Történelmi Szemle, 65. évf. (2023) 4. sz. 778–779.
- Tringer László dr.: *A neurózis fogalmának rehabilitációja*. Orvosi Hetilap, 153. évf. (2012) 34. sz. 1327–1333.
- Varga, Zsuzsanna: *The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country*. Trans. Frank T. Zsigó. Lanham: Lexington Books, 2021.